

РОЗДУМИ НАД КНИГОЮ

Сергій
Йосипенко

НАЦІОНАЛЬНА ФІЛОСОФСЬКА ТРАДИЦІЯ: білоруська перспектива

Евароўскі В.Б.

Нацыянальная філасофія Беларусі: тэорыя, археалогія, гісторыя, генеалогія, школа / Навук. рэд. Л.Ф. Яўменаў
Мінск: Беларуская навука, 2014. — 559 с.

Історик філософії, який працює в предметному полі історії національної філософії, крім цілої низки проблем дослідження, наявних в інших предметних полях, стикається також з проблемами, викликаними самою ідеєю національної філософії. Передусім тому, що ця ідея вимагає об'єднання в одному каноні надзвичайно різнорідних філософських феноменів, часто не пов'язаних між собою безпосередньо і зумовлених різними історичними контекстами, різними уявленнями про предмет і покликання філософії, а також різними способами її функціонування. Крім того, ідея національної філософії передбачає особливий зв'язок філософії з національним духом, історичним досвідом чи самосвідомістю нації. Відтак крім проблем методології наукового та історичного дослідження перед істориком національної філософії постає цілий шерег теоретичних проблем філософії історії та соціології філософії, розв'язання яких зазвичай супроводжує будь-яке методологічно свідоме дослідження з історії національної філософії чи окремих філософських феноменів, що їх позиціонують як феномени національної філософії. Такі теоретичні проблеми не лише народжуються в перебігу кон-

---

© С. ЙОСИПЕНКО,
2015

кретних досліджень, зазвичай їх розгляд та розв'язання невіддільні від осмислення предмета дослідження, а намагання узагальнити їх у вигляді самостійної теорії можуть обернутися втратою будь-якої теоретичної переконливості. Всі ці обставини, знайомі кожному досліднику в галузі історії національної філософії, стають очевидними, коли відкриваєш рецензовану книгу Валерія Єворовського і намагаєшся кваліфікувати її жанр: книга присвячена розглядові національної філософії Білорусі в контексті теоретичних проблем, які виникають при її дослідженні загалом та особливих її періодів і феноменів зокрема, а також при саморефлексіях білоруських філософів та істориків національної філософії Білорусі, для яких вона постає не лише у своїй історичній предметності, а й як елемент самовизначення національної спільноти чи спільноти її дослідників, закорінених у своїй сучасності.

Згадані саморефлексії народжуються не на порожньому місці, зокрема рецензована книга певною мірою підсумовує більш ніж двадцятип'ятирічний дослідницький досвід В. Єворовського, який наприкінці 1980-х розпочав свою наукову діяльність в аспірантурі Інституту філософії НАН Білорусі під керівництвом Альфреда Майхровича, а сьогодні керує Центром історико-філософських та компаративних досліджень згаданого Інституту. Під керівництвом В. Єворовського Центр став координатором амбітного наукового проекту видання шеститомної «Історії філософської та громадсько-політичної думки Білорусі»¹, одним з редакторів та провідних авторів якої є В. Єворовський. У рецензованій книзі він зазначає, що у згаданому проекті «знайшли безпосереднє застосування численні матеріали не лише 1980-х, а й 1970-х років» (с.492), напрацьовані попередніми генераціями дослідників історії національної філософії Білорусі. Здобуток цих генерацій також є предметом аналізу книги, проте згідно з авторською концепцією він не починає, а завершує книгу, натомість характеру саморефлексії від самого початку їй надає дослідницький підхід, самокваліфікований автором як «антропоцентричний», тобто такий, «за якого увагу зосереджено не на пошуку певних зовнішніх схем, які нібито вже закладені всередині розглядуваного феномену або досліджуваного підтипу філософії, а на експлікації як реалізованих, так і потенційно можливих програм концептуалізації історичного матеріалу в межах певної наукової програми» (с.4). Викладу програми, в межах якої сам В. Єворовський розглядає національну філософію Білорусі, присвячено **перший, вступний розділ книги — «Теорія»**. Зазвичай методологічні вступи експлікують теоретичні настанови, яких автор дотримувався при дослідженні певного предмета, проте з огляду на те, що ці настанови є власне предметом дослідження, на викладену у розділі методологічну програму покладено подвійне завдання: вона, «з одного боку, здатна витлумачити всі подальші дії, а з іншого боку — стати тим концептуальним субстратом, з якого могли б випливати всі подальші виклади» (с.116). Через це у розділі крім розгляду

---

¹ Три перші томи вже вийшли друком: [Гісторыя: 2008, 2010, 2013].

«Практик історико-філософського пошуку» (1.1) автор декларує свою позицію й у загальнофілософських питаннях, таких, як «Філософська перспектива антропогенези» (1.2), «Філософська та нефілософська форми філософування» (1.3) та «Метафізично-динамічна модель філософського космосу» (1.4).

В. Єворовський відмовляється розглядати національну філософію Білорусі як явище, що лінійно розвивається впродовж тяглої історії, тому він намагається окремо осягнути кожен період розвитку філософії в Білорусі у його значенні для національної філософії загалом. Автор починає її виклад з **другого розділу** — «Археологія», присвяченого тому, що українські дослідники традиційно називають філософськими ідеями в культурі Київської Русі (сучасні російські — «Древней Руси»). Канон цього філософського феномену білоруські дослідники визначають тотожно своїм російським та українським колегам — від митрополита Іларіона і киево-печерського чернецтва до тих мислителів, що їх за локальним принципом можна вважати білорусами — Євфросинії Полоцької, Климента Смолятича та Кирила Туровського. Вся ця за словами автора «Русько-візантійсько-болгарська філософська традиція» (2.1) є для нього «своєрідним плюсквамперфектом² вітчизняної інтелектуальної історії» (с.120). Проте саме на ґрунті «компонентів, які колись стали початком духовного розвитку цього регіону, а на рівні індивідуальної свідомості розглядаються як «вже неактуальний досвід» (с.120), надумку В. Єворовського, відбувається становлення «Початків ідеологічної програми» (2.2), з якої розвиваються національні ідентичності білорусів, росіян та українців.

Книга про національну філософію Білорусі викликає у історика філософії України дивне почуття: з одного боку, ситуація дослідження, методологічні проблеми і навіть коріння історико-філософського канону — мислителі періоду Київської Русі, одні й ті самі, а з іншого — наші національні філософські традиції і способи їх осмислення, незважаючи на геополітичну, історичну та культурну близькість обох народів, помітно відрізняються. Це стає очевидним при переході до наступного, **третього розділу книги** — «Історія». Накреслена тут схема історії «національного філософського дискурсу» Білорусі має традиційний вигляд становлення європейської модерності — від «Білоруського середньовіччя в загальноєвропейському контексті» (3.2) через «Відродження-Ренесанс-Rinascimento» (3.3) до «Світла Прогресу» (3.4)³, проте локалізація цих епох, окреслена в підрозділі 3.1 «Часопросторіві координати національного філософського дискурсу», відбувається відповідно до особливостей сучасної білоруської національної самосвідомості. Зокрема В. Єворовський (разом з В. Новіковим) визначає «ареал свого наукового пошуку» як «Регіон Великого Князівства Литовсь-

² Букв. давноминулим часом, тобто тим, що передує певному стану речей, в даному випадку — історії.

³ Цій темі також присвячено одну з українських публікацій автора: [Єворовский, 2014a].

кого», що охоплює білоруські, литовські та українські землі в «історичному проміжку від розпаду Київської Русі і до Жовтневої революції, що призвела до утворення Другої Речі Посполитої і Литовської республіки 1918 року та СРСР — 1922 року» (с. 272–273). Переконливість ідеї «Регіону ВКЛ» на матеріалі білоруської інтелектуальної історії засвідчує цілком відмінну динаміку становлення модерної національної ідентичності: якщо в українському випадку остання починає окреслюватися вже у XVII сторіччі, то у білоруському — лише десь наприкінці XIX сторіччя. Але в такій «запізнілій» ідентичності є цікавий момент: білоруська ідентичність формується як «інклюзивна», вона включає в себе всі історичні здобутки «Регіону ВКЛ» незалежно від їх мовної, конфесійної та політичної належності, натомість українська ідентичність є «ексклюзивною»: вона зазвичай ретроспективно виключає зі своєї спадщини все, що створене на території сучасної України, але за мовною, конфесійною чи політичною ознакою не відповідає способів ідентифікації українців, який формується починаючи з XVII сторіччя.

Появі білоруської національної ідеї та аналізу функціонування її носія — модерної національної інтелігенції — присвячено **четвертий розділ книги — «Генеалогія»**. Безпосередній зв'язок цих двох тем стає зрозумілим у контексті щойно згаданої «запізнілої» ідентичності: білоруська національна ідея впродовж своєї історії заледве вийшла за межі культурницької діяльності, тобто першого етапу схеми Мирослава Гроха. Проте композицію розділу визначено не тільки цією об'єктивною обставиною, а й загальним авторським підходом. По-перше, В. Єворовський не розглядає національну філософію Білорусі як систему знання, де соціокультурна і буденна реальність є лише контекстом філософування, вона для нього є радше філософуванням, відправною точкою якого завжди є рефлексія власного персонального та соціокультурного буття. Відтак упродовж усього свого викладу автор здійснює аналіз цих аспектів буття у стилі «школи Анналів» та соціології знання — від «Архаїчної буденності» (2.3) до «Ментальних конфігурацій радянської повсякденності» (4.3). На мій погляд, саме єдність і безперервність національного буття на згаданому рівні є для автора основою тяглості національного філософського дискурсу, що дає змогу об'єднати різних мислителів різних епох і напрямків у одне ціле і, крім того, оскільки для В. Єворовського історія національної філософії є перервною історією, забезпечує певну тяглисть всупереч змінам епох та часопросторових координат. По-друге, показовим є те, що автор надає філософії національної ідеї статусу генеалогії. Наприклад, для Вілена Горського «історія філософії національної ідеї певним чином завершує процес становлення української національної культури та філософії, як її духовної квінтесенції» [Горський, 2001: с.25], проте у нього вона є елементом тріади системи національної філософії поруч з «історією філософської культури» та «історією філософської теорії». У В. Єворовського філософія національної ідеї є завершенням тріади «археологія — історія — генеалогія», оскільки його підхід до історії національної філософії Білорусі радше

відповідає проєктові «історії української філософії», що його В. Горський окреслив у першій версії цитованого тексту, де предметом останньої є «передусім історія розробки української ідеї, а також риси, що визначають національний характер української філософії» [Горський, 1993: с.27]. Проте концептуальна структура підходу В. Єворовського все ж помітно відрізняється від згаданого проєкту, насамперед тому, що побудована за допомоги концептів, які структурували творчу еволюцію Мішеля Фуко, а також тому, що згадану тріаду доповнено у нього додаванням четвертого елемента — «школи».

П'ятий розділ книги — «Школа» присвячено аналізу досліджень національної філософії Білорусі і того місця, яке їх результати посідають у білоруській національній самосвідомості⁴. На продовження попередніх міркувань варто додати, що ідея «школи» тут не береться у тому значенні, в якому вона зазвичай фігурує у істориків національної філософії (Г. Шпет, Дм. Чижевський, В. Горський) — як етап інституційного оформлення національної філософської думки, але й не розглядається тільки лише з погляду філософії та соціології науки. Для В. Єворовського «школа» не є просто суб'єктом пізнання національної філософії, вона, як і національна інтелігенція, є також її творцем, зокрема з огляду на роль, яку дослідження з історії національної філософії відіграють для становлення національної самосвідомості. Такий підхід дає змогу авторові виявити, крім традиційних аспектів функціонування спільноти істориків національної філософії як наукової школи, ще й такий аспект: «наукова школа разом зі своєю власною історією виникнення і розвитку чи генеалогією має те, що називають легендарною історією, бо чимало дослідників зберігають середньовічну скромність. Наприклад, Семен Олександрович Падокшин, який вперше розробив концептуальні аспекти білоруського Ренесансу, знаходив «витоки» своєї концепції у Максима Богдановича, Тимофія Любавського. Альфред Степанович Майхрович свої роздуми про долю білоруської цивілізації (до речі, в дусі філософії Гегеля) вкладав у вуста Євфросинії Полоцької чи невідомих авторів давніх білоруських літописів» (с.509). З іншого боку, «школа» в розумінні автора відповідає «четвертій стадії розвитку історико-філософської системи», де першою є збір відомостей на кшталт відомої книги Діогена Лаертського, другою — доксографія Дильсового штибу, третьою — історія філософії гегелівського зразка, а четвертою — «критичний період у розвитку історії філософії, коли існуючий зразок піддають переосмисленню, реконструкції і навіть відкиданню» (с.12).

Зовсім не випадково, що у книзі з подібними підходами читач постійно надібує посилання на Е. Гусерля та М. Гайдегера, П. Бурдьє та М. Фуко, Р. Рорті та Ф. Анкерсмита. Використання концептів і концепцій цих авторів як своєрідних точок координат, в яких розгортається виклад В. Єворовського,

⁴ Цій темі також присвячено українські публікації автора: [Єворовський, 2013; Єворовський, 2014b].

є істотною ознакою не лише його теоретичної концепції, а й стилю; на мій погляд, вони виробились у нього з огляду на постійне намагання бути теоретично строгим у кожному пункті свого викладу, оскільки, як пояснює автор, «кожне принципово відмінне дослідницьке поле для повноти і переконливості потребує власної теоретичної схеми, яка у цьому випадку виконує функції не лише приватної, а й загальної теорії. З цього погляду можна виправдати властиву нам манеру цитувати, яку трохи іронічно називають «відщипуванням по шматочку». І, напевне, справа тут не у намаганні певним чином наголосити рівень власної ерудиції, а у нашій упевненості, що пропонувану нами схему філософського розвитку Білорусі належить продукувати з позиції не окремого напрямку, а всього наявного досвіду, напрацьованого історією любоводності» (с.10). Відтак загальний підхід автора спирається на «загальноєвропейську філософську традицію», проте він вважає це значною мірою спадком «тієї системи долучення до філософської науки, яку ми пройшли. З іншого боку, і це вже спирається на власний дослідницький досвід, реальність східноєвропейського простору (яку автор намагається експлікувати в монографії. — С.Й.) принципово відрізняється від тих структур, на яких побудовані західноєвропейські філософські системи» (с.10). А отже намагання залишитись у межах «загальноєвропейської філософської традиції» не суперечить засадовому для автора розумінню перервності історії та унікальності кожного національного випадку, що й забезпечує інтерес філософів до національної філософії. Адже, як доречно зазначає В. Єворовський, «не в усіх національних наукових традиціях є така дисципліна, як власна історія філософії. Понад те, відмітною рисою нашого регіону є те, що національна філософія вже впродовж кількох десятиріч має пріоритет над філософією універсальною. Це тим більше цікаво, що ми до цього часу сперечаємося, що таке білоруська філософія як така» (с.508).

ДЖЕРЕЛА

- Гісторыя* філасофскай і грамадска-палітычнай думкі Беларусі: У 6-ти т. / В.Б. Евароўскі і інш.; ред. В.Б. Евароўскі, А.А. Лазарэвіч. — Т.1. Эпоха Сярэднявечча. — Мінск: Беларуская навука, 2008. — 540 с.; Т.2. Протарэнесанс і Адраджэнне. — Мінск: Беларуская навука, 2010. — 840 с.; Т.3. Рэфармацыя. Контррэфармацыя. Барока. — Мінск: Беларуская навука, 2013. — 615с.
- Горський В.* Україна в історико-філософському вимірі // *Філософська думка*. — 1993. — № 2. — С.10—31.
- Горський В.С.* Філософія в українській культурі (методологія та історія) — *Філософські нариси*. — К.: Центр практичної філософії, 2001. — 235 с.
- Єворовський В.* Наукова школа «Історія філософської думки Беларусі» (генеалогія радянського періоду) // *Філософська думка*. — 2013. — № 1. — С.37—47.
- Єворовский В.Б.* Свет Просвещения на Беларуси // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (філософія, політологія)*. — 2014а. — № 3(117). — С.17—20.
- Єворовский В.* Белорусская национальная философия: опыт генеалогии предмета // *Sententiae*. — 2014b. — № 2 (т.31). — С.113—120.